

OSTVARENJE SOCIJALNE PRAVDE PROHIBICIJOM KAMATE - FUNDAMENTALNA INTENCIJA ISLAMSKOG BANKARSTVA I FINANSIJA

Almir Pramenković

Fakultet za islamske studije

Novi Pazar, Srbija

almirpramenkovic@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9640-1583

Misala Pramenković

Fakultet za islamske studije

Novi Pazar, Srbija

misalapramenkovic2014@gmail.com

Omran Nezar

Fakultet za islamske studije

Novi Pazar, Srbija

nezaromran5@gmail.com, ORCID: 0009-0006-7031-439X

Apstrakt

Cilj ovog teksta je da predstavi fundamentalnu intenciju islamskog prava u pogledu zabrane kamate, a to je prevencija eksploatacije ljudi i ostvarenje socijalne pravde. Na početku autor iznosi da je jedna od primarnih karakteristika islamskih finansija zabrana kamate, te pravi distinkciju između beskamatnog bankarstva i bankarstva koje kamatu smatra apsolutno zabranjenom. Autor predstavlja mišljenja klasičnih i savremenih ekonomista i njihovu percepciju kamate kao i njihove teorije opravdanja kamate kao takve. S druge strane, autor naglašava da se islam, kao inkluzivan i sveobuhvatan sistem života, utemeljen na Objavi, bazira na kategoričkoj zabrani kamate s ciljem prevencije eksploatacije ljudi i ostvarenja socijalne pravde kao fundamentalne intencije šerijata.

Ključne riječi: kamata, zabrana, prevencija eksploatacije, socijalna pravda

ACHIEVING SOCIAL JUSTICE THROUGH THE PROHIBITION OF INTEREST - A FUNDAMENTAL INTENTION OF ISLAMIC BANKING AND FINANCE

Abstract

The aim of this text is to present the fundamental intention of Islamic law regarding the prohibition of interest, namely the realization of social justice. At the outset, the author states that one of the primary characteristics of Islamic finance is the prohibition of interest, and distinguishes between interest-free banking and banking that considers interest absolutely prohibited. The author presents the opinions of classical and contemporary economists and their perception of interest, as well as their theories of the justification of interest. On the other hand, the author emphasizes that Islam, as an inclusive and comprehensive system of life, based on the Revelation, is predicated on the categorical prohibition of interest with the aim of preventing the exploitation of people and the realization of social justice as a fundamental intention of Shari'ah.

Keywords: interest, prohibition, prevention of exploitation of people, social welfare

UVOD

Najistaknutija značajka islamskog bankarstva je zabrana kamata, što se u islamskoj tradiciji naziva kamata. Ova zabrana nije samo pravna ili ekonomska, već je duboko ukorijenjena u moralne i duhovne temelje islama. Prema islamskom učenju, bavljenje kamatom je nepoštena praksa koja vodi iskorištavanju ranjivih skupina u društvu i produbljuje ekonomsku nejednakost. Zabrana kamate ima za cilj uspostavu pravednog ekonomskog sustava temeljenog na jednakosti, solidarnosti i socijalnoj pravdi.

U suvremenom kontekstu, islamsko bankarstvo nudi alternativu tradicionalnim finansijskim sistemima, posebno u vremenima globalnih ekonomskih kriza koje su razotkrile slabosti kapitalističkih modela zasnovanim na kamati. Islamski bankarski sistem ne samo da odbacuje kamatu, već se oslanja i na načela podijeljenog rizika, transparentnosti i pravedne raspodjele bogatstva. Na taj način, islamske finansije predstavljaju integrirani pristup ekonomiji koji povezuje etičke vrijednosti s praktičnim finansijskim praksama.

Iako je koncept islamskog bankarstva relativno nov u smislu njegove institucionalizacije u drugoj polovici dvadesetog stoljeća, njegovi ideološki temelji sežu više od 14 stoljeća u prošlost. Islamsko bankarstvo nije samo beskamatna ekonomija; to je deo šire islamske filozofije života koja pomiruje duhovne i materijalne aspekte ljudskog postojanja.

O pitanju zabrane kamate i njenim različitim tumačenjima u akademskom svijetu dostupna je opsežna literatura, mada je diskusija u ovom radu ograničena na najrelevantnije segmente date teme. U ovom radu fokus je na fundamentalnoj intenciji islamskog prava – postizanju socijalne pravde prohibicijom kamate i afirmiranjem etičkog djelovanja, s posebnim naglaskom na teorijske i praktične aspekte ove teme.

OSNIVANJE ISLAMSKOG BANKARSTVA I FINANSIJA

Islamsko bankarstvo zasniva se na zabrani kamate¹. Zabrana kamate nije jedina specifičnost islamskog bankarstva, već postoje druge značajne karakteristike koje čine

¹ Primjena kamate datira od prije 4 000 godina i veže se, prema mišljenju određenih autora, za Babilon. Praksa Babilonaca da pozajmljuju novac od trgovaca u zamjenu za određeni postotak kamate preteča je 'bottomry' ugovora. Bottomry ugovor predstavlja zajam osiguran založenim pravom na brod. Ipak, moderna praksa kamatnog sistema uglavnom se povezuje za srednji vijek i zlatare koje su bile preteča današnjeg bankarstva. Ovi zlatari su pružali servis čuvanja zlata i srebra ljudima i za ovu uslugu naplaćivali određenu cijenu. Prilikom depozita zlata ili srebra kod zlatara, zlatar bi izdao potvrdu na kojoj je pisala tačna suma položenog novca. Istovremeno, ova potvrda omogućavala je vlasniku novca da podigne isti bilo kada. Međutim, vremenom se pouzdanje među ljudima razvilo do te mjere da su vlasnici položenog novca počeli koristiti potvrde za plaćanje roba i usluga bez podizanja novca direktno od zlatara. Tako su ove potvrde postale zamjene za novac, zlatnike i srebrenjake položene kod zlatara. S druge strane, uočivši da većina ljudi ne povlači svoj novac često, te da koriste potvrde kao platno sredstvo, zlatari su počeli izdavati dodatne potvrde ljudima u vidu kredita. Zlatari su ljudima koji su pozajmljivali novac od njih naplaćivali cijenu kao da su polagali svoj novac. Ovo je bilo moguće oslanjajući se na princip djelomičnih rezervi prema kojem su zlatari čuvali djelić novca, taman onoliko koliko je bilo potrebno da se zadovolje potrebe vlasnika novca

strukturu islamskog bankarstva. Zabrana kamate, uključujući ostale karakteristike islamskog bankarstva su, u stvari, pravila i naredbe šerijata i čine širi sistem i sveobuhvatan način života zasnovan na islamskoj ideologiji (Hadžić, 2005, str. 49). Nesumnjivo je da je koncept islamskog bankarstva nov u smislu da je prije samo šest decenija ovaj koncept realiziran u praktičnom smislu, dok prije toga na svjetskim tržištima kapitala nije prevladavao takav beskatmatni bankarski sistem.

Uobičajena je percepcija da je islamsko bankarstvo beskatmatno bankarstvo. Zapravo, koncept beskatmatnog bankarstva i fenomen bankarskog sistema zasnovanog na zabrani kamate potpuno su različiti jedan od drugog. Sistem beskatmatnog bankarstva ne može nužno biti islamski bankarski sistem ukoliko nije zasnovan na principu zabrane kamate. Razlog zašto treba imati na umu ovu fundamentalnu razliku dok se raspravlja o pitanju islamskog bankarstva je taj što u suštini treba napomenuti da sve beskatmatne banke nisu nužno islamske ukoliko nisu zasnovane na jedinstvenoj zabrani kamate i drugim islamskim principima. Budući da postoji mogućnost beskatmatnog bankarstva u tradicionalnom sistemu kao što je u prošlosti Banka Japana, fenomen zabrane kamate je takođe jedinstvena ideja iz druge perspektive, u smislu da su prije pojave islamskih banaka, postojale određene tradicionalne banke koje su poslovale na svjetskim tržištima kapitala a koje su bile beskatmatne. Banka Japana [centralna banka] je radila po kamatnoj stopi od 0%, što u stvari znači „beskatmatno“ bankarstvo, ali ova vrsta bankarstva nikada se nije smatrala islamskim bankarstvom jer nije bila zasnovana na principu zabrane kamate. Komercijalne banke su naplaćivale određenu nominalnu kamatu i pored činjenice da su kredite centralne banke dobijale bez kamate (Oda i Ueda, 2007, str. 303-328). U skorije vrijeme, zbog svjetske finansijske krize, monetarne vlasti i centralne banke širom svijeta, na primjer, u SAD-u i Velikoj Britaniji, smanjuju kamatnu stopu centralne banke, u Velikoj Britaniji u maju 2009., ali kako komercijalne banke naplaćuju relativno veću kamatnu stopu znači da ovaj bankarski sistem nije zasnovan na šerijatskom zakonu, čak i ako kamatna stopa ide prema nuli, to se ne naziva islamskim bankarstvom. Dakle, bilo koji bankarski sistem zasnovan na kamatnoj stopi od nula posto iz nekog razloga finansijske krize ili deflacije ili stagnacije nije nužno islamsko bankarstvo sve dok nije zasnovano ne samo na zabrani kamate već i na drugom skupu pravila izvedenih iz šerijata.

Zabrana kamate je samo jedan aspekt, postoje mnoga druga relevantna pitanja koja su suštinski povezana sa fenomenom islamskog bankarstva i koja se moraju slijediti i rješavati na odgovarajući način da bi bankarski sistem bio islamski. Šerijatska usklađenost može biti osigurana samo ako se provede šerijatski zakon općenito i regulative koje se tiču halala i harama [zakonito i nezakonito], moralne vrijednosti i etičke norme, obaveze zekata i druga slična pitanja (Smolo, 2013, str. 10-12). Zapravo, to je islamska ideologija koja se zasniva na temeljnim principima tevhida [monoteizam], znanju koje potiče iz Objave i snažnom uvjerenju da se treba vratiti Stvoritelju na Sudnjem danu (Iqbal i Mirakhor, 2007, str. 9-12).

koji su s vremena na vrijeme podizali svoj novac. Upravo ova praksa srednjovjekovnih zatara dovela je do stvaranja bankarskog sistema kakvog poznajemo danas. Smolo, E., (2006). str. 206.

Iako je praksa islamskog bankarstva nova pojava, konceptualno ideja datira prije više od 14 stoljeća. Islamsko bankarstvo je sastavni dio islamske ekonomske misli koja je jedna od najstarijih ekonomskih sistema dostupnih u akademskoj historiji. Neki pisci kao što su J. Presley i J. Sessions su to potvrdili rekavši da islamska ekonomija nije nova paradigma (Presley i Sessions, 1994, str. 84-96).

Finansijske prakse i monetarni aranžmani u oblasti poslovanja, trgovine i ulaganja zasnovani na ovoj misli preovladavali su kroz islamsku historiju, na primjer, depoziti na tekućim računima i upotreba čekova bili su dobro poznati u ranoj historiji islama u Bagdadu i Damasku. (Kahf i Khan, 1992, str. 19). Ali ostaje činjenica da su se bankarske prakse zasnovane na šerijatu pojavile u posljednjoj četvrtini dvadesetog vijeka kao takve i djeluju u sadašnjem finansijskom sistemu. Većina pisaca koji su opširno pisali o temi islamskog bankarstva, jednoglasno su se složili oko toga da je prva islamska štedionica na svijetu počela da upravlja islamskim finansijama u malom egipatskom selu zvanom Myt Ghamr sredinom šezdesetih. (Smolo, 2013, str. 11). Kasnije sedamdesetih godina počele su Islamska razvojna banka i Islamska banka Dubajja i od tada se broj islamskih banaka povećava sve do danas (Smolo, 2013, str. 18).

Teorijski, fenomen islamskih finansija i finansijsko operativno djelovanje u proteklih nekoliko stoljeća prisutni su bili kroz historiju islamskog svijeta gdje je preovladavo ekonomski poredak ili sistem zasnovan na znanju iz Objave ili preciznije islamske ideologije. Ali u savremenoj ekonomskoj literaturi, posebno u književnim krugovima zapadne ekonomske misli, o ovom fenomenu se počelo raspravljati tek prije nekoliko decenija.

Finansijski aranžmani u prošlosti nisu imali toliko tačnosti i preciznosti u pogledu informacija i organizacije koliko jedan pravilno vođen i organizovan sistem finansijskih posrednika u savremenom ekonomskom svijetu danas. Stoga, dugo vremena, ekonomisti i finansijski stručnjaci sadašnjeg kapitalističkog sistema u kojem su bankarstvo i finansije postale velika industrija nisu bili voljni da prihvate argument da se neki bankarski sistem može razviti i uspješno raditi na praktičnim osnovama bez poslovanja na osnovu kamate (Asutay, 2010, str. 35-36).

Početak sedamdesetih godina koncept beskatnog bankarstva nije bio ništa više od sna muslimanske populacije širom svijeta koji su pokušavali oživjeti svoju islamsku ideologiju i implementirati božanska načela šerijata u svoje bankarstvo i finansijske usluge. Upravo su ideologija i vjera muslimana i pokreti preporoda u muslimanskom svijetu doveli do razvoja bankarskog sistema kompatibilnog s njihovom vjerom, etikom i moralom gdje je cijeli sistem u ratu protiv modernog bankarskog kredita ili kamatne stope.

Socijalna pravda: fundamentalna intencija islamskog bankarstva i finansija

Socijalna pravda je u srži svih pitanja islamskog ekonomskog sistema. To je najznačajniji cilj koji se može postići primjenom svih zabrana islamskog prava gdje je doktrina zabrane kamate samo jedna od njih. Jednako važna su i druga pitanja kao što su zekat, garer (neizvjesnost), mejsir (kockanje), halal i haram itd., a oni zajedno

čine islamski ekonomski poredak, dok islamsko bankarstvo i finansije su samo praktičan instrument i dio cijelog ovog mehanizma (Usmani, 2017, str. 16).

Islam je sveobuhvatan i inkluzivan način života, ili ono što se naziva potpuni kodeks života. To je razlog zašto u islamu nalazimo razne vrste učenja i brojne naredbe koje se odnose na svakodnevni život svakog čovjeka koji se deklarira muslimanom. U islamskom učenju muslimani se pridržavaju naredbi, preporuka, zabrana i sankcija šerijata u svim sferama života, bilo da se radi o individualnom ili društvenom segmentu života. Islam ne pravi razliku između fizičkih i duhovnih potreba čovjeka, kao ni između pojedinca i društva u smislu socijalne pravde i odgovornosti (Chapra, 2009, str. 12). Iz islamske perspektive osnovne životne i materijalne potrebe jednako su važne kao i duhovne potrebe ljudskih bića i obrnuto. Slično tome, dobrobit jedne osobe i poboljšanje cijelog društva podjednako su značajni i bitni u društveno-ekonomskom i političkom okruženju u islamskom sistemu. Podjela privatnog i društvenog života, kao ni razlika između države i bogomolja, ne percipira se u principima šerijata. Isti set odluka primjenjiv je na pojedinca u njegovom javnom i privatnom životu.

Za ovu sveobuhvatnu ideologiju i praktičnu inkluzivnost, islam je stavio veliki naglasak na određene osnovne principe koji se odnose na pojedinca, društvo, tjelesnu i duhovnu dimenziju. Ovi osnovni principi daju temelje za potpunu socijalnu pravdu u društvu u kojem se sva ljudska bića tretiraju jednako, pošteno i pravedno, a ne samo da se uzimaju u obzir njihove duhovne potrebe kao u većini religija, već i suštinske materijalne potrebe svih ljudskih bića koja se odnose na ekonomiju i politiku također se smatraju jednako značajnim. Ovi temelji se mogu sumirati na tri osnovna:

- Apsolutna sloboda savjesti
- Potpuna ljudska jednakost (neekonomska jednakost)
- Čvrsta međusobna odgovornost društva.

Važno je napomenuti da pojam ljudske jednakosti u islamu znači jednake mogućnosti za ekonomske aktivnosti. To ni u kom pogledu ne implicira da islam negira pravo privatnog vlasništva, poricanje privatnog vlasništva je u suprotnosti sa samim osnovama islama, dok fenomen socijalizma ili komunizma nema mjesta u islamskom ekonomskom sistemu. Pravo privatnog vlasništva priznato je od strane mnogih vjera i zakona u svijetu, ali islam je možda jedina religija koja ne samo da prihvata legitimitet privatnog vlasništva kao što to čine druge vjere, već dodatno daje nedvosmisleno opravdanje pravednoj raspodjeli bogatstva u prema uputama Kur'ana (Kur'an, 43:32). Ljudska jednakost znači osiguranje jednakih mogućnosti za sve u ekonomskim aktivnostima i obezbjeđivanje egzistencijalnog nivoa ljudskih potreba za svakog člana društva bez obzira na vjeru ili rasnu diskriminaciju. Koncept socijalne pravde u islamu se razlikuje od komunizma i socijalizma. Islamsko gledište je da su nepravedna raspodjela prihoda i koncentracija bogatstva štetni za razvoj ljudske ličnosti, ekonomski prosperitet i održiv ekonomski razvoj u svakom društvu. (Smolo, 2013, str. 216). Također, islam naglašava da ne smije postojati nijedna vrsta nepravde: kriminalne ili ekonomske, što je ekonomska eksploatacija relativno ugroženih slojeva društva. Uspostavljanje takve pravde (Kur'an, 57:25) imalo je za cilj slanje poslanika i objavljivanje knjiga (Hamidullah, 1989, str. 157).

Gore spomenute osnove i ciljevi daju islamsku perspektivu kako bi se osigurali ciljevi islamskog bankarstva i finansija koji se mogu sumirati na sljedeći način:

- Ukidanje kamate na sve finansijske transakcije i reforma svih bankarskih aktivnosti u skladu sa islamskim principima;
- Postizanje pravedne i pravične raspodjele prihoda i bogatstva;
- Promovisanje ekonomskog razvoja i veće korišćenje ekonomskih resursa do optimalnog nivoa.

Za postizanje ovih ciljeva islam je propisao određene regulative i traži od sljedbenika islama da sprovode ova šerijatska učenja. Prema doktrinama islamske jurisprudencije, primjena ovih regulativa pomoći će i osigurati uspostavljanje poštenog i pravednog društva u cijelom svijetu (Usmani, 2017, str. 16). Uspostavljanje takvog poštenog i pravednog društva jedan je od značajnih i najpoželjnijih ciljeva šerijata. U Kur'anu se jasno spominje: *Mi smo izaslanike naše s jasnim dokazima slali i po njima knjige i terazije objavljivali, da bi ljudi pravedno postupali* (Kur'an, 57:25). Stoga, osim zabrane kamate, nalazimo da je Uzvišeni Allah također zabranio kockanje u Kur'anu: *O vjernici, vino i kocka i kumiri i strjelice za gatanje su odvratne stvari, šejtanovo djelo; zato se toga klonite da biste postigli što želite.* (Kur'an, 5:90). Također postoji jasna naredba o poštenoj i pravednoj međusobnoj trgovini i finansijskim transakcijama i jedna je od osnovnih zakonskih naredbi u islamskom pravu da sve transakcije moraju biti zasnovane na poštenju i pravdi; *O vi koji vjerujete! Ne jedite imetke svoje među sobom zaludno, izuzev da bude trgovina sporazumna među vama. I ne ubijajte duše vaše. Uistinu! Allah je vama Milosrdan.* (Kur'an, 5: 29) Kur'an je također objasnio način na koji se pozajmljuje novac, tj. da se zapiše kako ne bi ostala nejasnoća i neizvjesnost koje bi mogle stvoriti probleme u budućnosti: *O vjernici, zapišite kada jedan od drugog pozajmljujete do određenoga roka.* (Kur'an, 2:282). Osnovni princip koji pokriva sve novčane, trgovinske i finansijske transakcije opisan je u ajetu u kojem je Allah spomenuo: *nećete nikoga oštetiti, niti ćete oštećeni biti.* (Kur'an, 2:279). Pomenuto je uspostavljanje pravde u društvu u svim sferama života uz pobožnost i pravednost koja je najpreporučljivija i najpoželjnija osobina vjernika. Stoga je Kur'an uspostavu pravde stavio blizu pobožnosti. Pravda nije samo za muslimane (Kur'an, 49:10), već je za sva ljudska bića, čak i za one koji su žestoki protivnici i očigledni neprijatelji islama (Kur'an, 5:2; 5:8).

Kur'anski ajeti, kao najosnovniji izvor znanja o šerijatu, osuđuju sve vrste pogrešnih transakcija. Zabranjeno je davanje mita vladarima i nezakonito oduzimanje imovine od naroda. Ekonomska aktivnost, trgovinske transakcije i finansijsko poslovanje, tj. o svemu se mora razgovarati u svjetlu šerijata.

Islamsko bankarstvo je sastavni dio ove jedinstvene filozofije i karakteristične ideologije. Moralna dimenzija ekonomskog ponašanja je važna implikacija islamske ekonomske misli. Operacije otvorenog tržišta i slobodna interakcija tržišnih snaga nisu negirane ovom idejom, vjerske doktrine uvode moralnu dimenziju u privrednu aktivnost, dok intervencija države da se primjeni šerijatski zakon za osiguranje javnog

blagostanja je bitna karakteristika ove ideologije. Islam nije jedini koji promovira moralnu dimenziju za nesmetano funkcionisanje ekonomskog sistema i osiguranje javnog blagostanja, ali postoje snažni glasovi u korist etike i morala od strane savremenih ekonomista na zapadu. Kejns je u opštoj teoriji, na primer, objasnio da tržišne snage i ekonomija slobodnog preduzetništva ne mogu da rade glatko i pošteno bez ikakve moralne kontrole od strane države. Aranžman fiskalne politike od strane države je od suštinskog značaja da bi se obezbedilo nesmetano funkcionisanje sistema i veća odlučnost i pravednija raspodela Prihoda (Sen, 1973, str. 5).

Šerijat i prohibicija kamate i lihvarstva

Tradicionalni bankarski sistem zasniva se na mehanizmu kamate. Ne samo bankarski sistem, već institucija kamate u zapadnim kapitalističkim ekonomijama igra značajnu ulogu u određivanju svih ekonomskih i poslovnih aktivnosti. Postoji nekoliko teorija u ekonomskoj literaturi koje su iznijeli zapadni ekonomisti. Ove teorije u stvari objašnjavaju tradicionalno gledište zapadnih ekonomista, zbog čega je kamata opravdana u kapitalističkoj ekonomiji. (Hamidullah, 1989, str. 158)

Klasična teorija kamate je stajalište klasičnih ekonomista poput Adama Smitha, Malthusa i Ricarda. Klasična škola mišljenja je iznijela svoje opravdanje kako je „kamata naknada koju zajmoprimac plaća zajmodavcu za profit koji bi ostvario korištenjem svog novca“ (Qureshi, 1946, str. 13). Alfred Marshall iz neoklasične škole naglašava potražnju i ponudu štednje i prema njemu kamata je nagrada za žrtvu čekanja. Lord JM Keynes je oštro kritikizirao ovu teoriju rekavši da štednja nije određena kamatom, već je prihod ljudi glavna determinanta štednje i da je stopa štednje neosjetljiva na kamatnu stopu (Qureshi, 1946, str. 15-16).

Drugi engleski ekonomista NW Senior iznio je stav da je kamata cijena koja se plaća za apstinenciju. On je uveo vremenski element u upotrebu kapitala kao što je Lassalle primijetio da je 'profit kapitala plata apstinencije' (Qureshi, 1946, str. 18). Maršal je upotrijebio riječ *čekanje* za *apstinenciju*. Teoriju su također odbacili i kritikovali mnogi ekonomisti jer nije na zadovoljavajući način objasnila opravdanost kamate.

Teoriju produktivnosti kamate objasnio je Bohm Bawerk koji je tumačio da je produktivnost kapitala uzrok kamate. Po njemu je kapital doveo do proizvodnje, većeg broja dobara i povećanja vrijednosti robe. Ali uobičajeno iskustvo je pokazalo da je dodatna proizvodnja smanjivala cijene robe, a time i njihovu vrijednost. Postoji prihvatljivija verzija ove teorije poznate kao marginalna teorija kamate koja objašnjava da se renta na imovinu plaća za graničnu produktivnost tog kapitalnog sredstva. Ali kritičari su prigovorili zašto se naplaćuje kamata na potrošna dobra. Qureši (Qureshi, 1946, str. 23-33) je također spomenuo kritiku ove teorije da ne objašnjava kako je kamatna stopa određena i u slučaju bilo kakvog gubitka u poslovnom poduhvatu zbog čega bi zajmoprimac morao platiti kamatu.

Novi razvoj u teoriji kamate je monetarna teorija kamate koja se smatra modernom teorijom kamate. Ohiln (Ohiln, 1937, str. 222-225) i Keynes (Keynes, 1936, str. 88) su sugerirali da je kamata čisto monetarni fenomen. Za njih je kamatna stopa cijena kredita. Između ovih ekonomista postoji razlika u mišljenju da li je kamatna stopa određena tražnjom za pozajmljenim sredstvima i ponudom kreditnih sredstava ili je određena samom ponudom i potražnjom novca. Oba gledišta Ohiln smatra teorijom kreditnih sredstava, a Keynes teorijom preferencije likvidnosti. Keynes je opovrgao

Marshallov argument da bi povećanje kamatne stope povećalo štednju, a time i investicije. Keynes je vrlo blizak islamskom pristupu kamate jer priznaje da stopa kamate u društvu koje se pravilno vodi može biti nula i u isto vrijeme priznaje da ljudi mogu zaraditi novac poduzetništvom (Keynes, 1936, str. 88-92). Jedan od vodećih savremenih ekonomista Paul Samuelson tvrdi da su uravnotežne kamatne stope bez trajnih dobara ili rasta proizvodnje određene međugeneracijskom potrošnjom, što odgovara stopama rasta stanovništva u društveno optimalnom slučaju (Samuelson, 1958, str. 472-474).

Dakle, prema zagovornicima islamskog bankarstva sve glavne teorije kamate nisu mogle dati zadovoljavajuće opravdanje za naplatu kamatne stope i stoga su negirali instituciju kamate kao determinante štednje i ekonomske aktivnosti (Saeed, 2001, str. 36-38). Kamata iz islamske perspektive je prepreka ekonomskom rastu i sredstvo ekonomske eksploatacije. Stoga je šerijat vrlo snažno i eksplicitno zabranio kamatu. U Kur'anu i Sunnetu, primarnim izvorima šerijata, riječ *riba* se spominje za sve vrste kamata i njena zabrana je nedvosmisleno jasna. Definirati značenje riječi *riba* nikada nije bilo lahko i među pravnicima u islamskoj jurisprudenciji ne postoji jednoglasnost oko ovog pitanja. Pravnici imaju različita mišljenja o značenju i tumačenju pojma *riba*. Izraz *riba* i njegove različite doslovne izvedenice korišteni su u brojnim ajetima u Kur'anu s bukvalnim značenjem kao 'rast', 'uzdizanje', 'podizanje' i 'biti velik' (Smolo, 2013, str. 27). Drugi autor, S.M. Ahmed kaže da 'riba doslovno znači višak ili dodatak' (Ahmad, 1947, str.22). Još jedan poznati i pionirski pisac o islamskoj teoriji o kamati A.I. Qureši je napisao da 'riječ *riba* znači povećanje u bilo čemu, odnosno dodavanje'. Na primjer, takva i takva osoba je dala još to i to" (Qureshi, 1946, str.49).

Također, postoji argument da je koncept kamate u vrijeme Poslanika bio potpuno drugačiji od funkcionisanja bankarske kamate u modernoj ekonomiji (Rahman, 1964, str. 6-8). Neki naučnici koji su razmatrali ovo pitanje iz druge perspektive poput Fazulra Rahmana, D. M. Qurešija, izneli su svoj argument da nije svako povećanje glavnice kamata.² Dakle, razlika u mišljenjima je oduvijek postojala, ali Abdullah Saeed je opširno diskutirao o najsitnijim detaljima ovog pitanja u smislu tumačenja i značenja koje su dali učenjaci, a onda na kraju zaključuje da je najprihvatljivije tumačenje ono koje implicira da je 'svako povećanje naplaćeno u transakciji zajma, sve iznad glavnice je kamata' (Saeed, 2001, str.17). Također, jedan od najvažnijih dokumenata o islamskom bankarstvu je izvještaj CII-a (Council of Islamic Ideology) koji je eksplicitan: „postoji potpuna jednoglasnost među svim školama mišljenja u islamu da izraz 'riba' označava kamatu”.

Još jedna zanimljiva i značajna stvar koju treba primijetiti je da u islamu pojam *riba* nije ograničen samo na pozajmljivanje novca, već ako postoji bilo kakav dodatak ili povećanje u trgovačkim transakcijama i razmjeni dobara onda je također uključen u koncept *riba*. U poznatom hadisu Poslanik je spomenuo šest stvari u koje nije uključio samo zlato i srebro koji su korišteni kao novac, već je uključio i hurme, pšenicu, ječam i sol [Sahih Muslim], Poslanik je odredio Bilala, svog pratioca, da proda jednu vrstu

² Oni tvrde da svako dodavanje i povećanje nije nezakonito a zabranjeno je samo neopravdano dodavanje i povećanje koje je u vezi sa kreditom i podložno je povećanju s vremenom.

hurmi i plati novac za kupovinu različitih vrsta hurmi na osnovu činjenice da se mogu razlikovati po kvalitetu. U ranoj islamskoj šerijatskoj literaturi su stoga dvije vrste kamate vrlo česte: riba el nasia i riba el fadl. Prvi tip se bavi isključivo konceptom kamate koji se temelji na pozajmljivanju novca za novac, dok se drugi uglavnom odnosi na razmjenu robe gdje se roba zamjenjuje za robu. Dakle, koncept riba je širi i sveobuhvatniji i nije ograničen samo na aktivnosti pozajmljivanja novca u privredi (Smolo, 2013, str. 27). Uzvišeni Allah je više puta u različitim surama spomenuo zabranu poslovanja uz kamatu. Osuda i konačna zabrana kamate je veoma oštra Kur'anu i jedinstvena je u smislu da je Allah objavio rat onima koji se ne suzdržavaju da se bave kamatom. Objava rata nije povezana ni sa jednim drugim grijehom, čak ni s mnogoboštvom ili paganstvom, najvećim grijehom. Zabranom kamate, Kur'an je zatvorio sva vrata eksploatacije i iskorištavanja ranjivih kategorija u društvu. S tim u vezi, ne samo kamata, već i sve vrste nezakonitih i nepravednih finansijskih transakcija [poput kockanja] su zabranjene u Kur'anu.

Uzvišeni Allah kaže: *O vjernici, jedni drugima na nedozvoljen način imanja ne prisvajajte - ali, dozvoljeno vam je trgovanje uz obostrani pristanak* (Kur'an, 4:29).

Ovdje ćemo navesti sve ajete iz Kur'ana u kojima je Allah zabranio kamatu:

1. *Oni koji se kamatom bave dići će se kao što će se dići onaj koga je dodirom šejtan izbezumio, zato što su govorili: "Kamata je isto što i trgovina." A Allah je dozvolio trgovinu, a zabranio kamatu. Onome do koga dopre pouka Gospodara njegova - pa se okani, njegovo je ono što je prije stekao, njegov slučaj će Allah rješavati; a oni koji to opet učine - biće stanovnici Džehennema, u njemu će vječno ostati.* (Kur'an, 2:275).

2. *Allah uništava kamatu, a unaprjeđuje milosrđa. Allah ne voli nijednog nevjernika, grješnika* (Kur'an 2:276).

3. *O vjernici, bojte se Allaha i od ostatka kamate odustanite, ako ste pravi vjernici* (Kur'an, 2:278).

4. *Ako ne učinite, eto vam onda, neka znate - rata od Allaha i Poslanika Njegova! A ako se pokajete, ostaće vam glavnice imetaka vaših, nećete nikoga oštetiti, niti ćete oštećeni biti* (Kur'an, 2:279).

5. *O vjernici, bezdušni zelenaši ne budite, i Allaha se bojte, jer ćete tako postići ono što želite.* (Kur'an 3:130).

6. *A novac koji dajete da se uveća novcem drugih ljudi neće se kod Allaha uvećati, a za milostinju koju udijelite da biste se Allahu umilili - takvi će dobra djela svoja umnogostručiti* (Kur'an, 30:39).

Iako je zabrana kamate u Kur'anu vrlo jasno spomenuta, detalji kamate i njeni različiti oblici nisu opisani ni u jednom dijelu Kur'ana. U stvari, Sunnet Poslanika

Muhammeda, a.s, daje relativno više opisa i detalja. U Sunnetu nalazimo određene reference vezane za kamatu. Poslanikova oproštajna hutba povodom hodočašća veoma je istaknuta u sadržaju zabrane kamate. On je navodno rekao: “Svi (ugovori) kamate iz predislamskog perioda su ništavni. Prvi (ugovor) kamate koji poništavam je ugovor Abdullaha b. Abdul Muttaliba” (Sahih Muslim).

Poznati hadis o šest roba također opisuje činjenicu da je Poslanik rekao: 'Zlato za zlato, srebro za srebro, pšenica za pšenicu, ječam za ječam, hurme za hurme i sol za sol treba zamijeniti slično za slično, jednako za jednako iz ruke u ruku [na licu mjesta]. Ako su vrste razmijenjene robe različite, prodajte ih kako želite, ako se razmjenjuju na osnovu transakcije iz ruke u ruku' (Sahih Muslim).

Poslanik je prokleo onog ko jede kamatu (tj. onog ko je uzima), ko daje kamatu, onog ko (njen ugovor) zapisuje i dvojicu koji svjedoče. I rekao je: “*Oni su isti (u grijehu)*“. (Sahih Muslim).

Zabrana kamate u islamu je, naravno, najznačajnija percepcija islamskih finansija. Ali to ne znači da se radi samo o islamskoj vjeri i da druge monoteističke religije poput judaizma i kršćanstva nisu dale nikakve upute ili smjernice u tom pogledu. Judaizam i kršćanstvo imaju vrlo slične stavove o zabrani kamate. U Bibliji se jasno spominje zabrana lihvarstva i kamate. U hrišćanskoj vjeri se vrlo dugo, najmanje 1400 godina, primjenjuje zabrana kamata. Kasnije je ova zabrana bila ograničena na previsoku kamatnu stopu zvanu lihvarstvo. U mnogim evropskim zemljama ova zabrana previsokih kamatnih stopa je još uvijek na snazi (Hassan i Lewis, 2004, str. 1-2). Judaizam je prije islama također zabranjivao kamate. U Starom Zavetu čitamo: *Kad daš u zajam novaca narodu mom, siromahu koji je kod tebe, nemoj mu biti kao kamatnik, ne udarajte na nj kamate* (Kniga izlaska, 22:25).

Hrišćanstvo ima vrlo sličan stav o kamati. Na primjer, u Jevanđelju po Luki stoji: *A svakome koji ište u tebe, podaj; i koji tvoje uzme, ne išti.* (Jevanđelje po Luki, 6:30). Stoga je iznenađujuće primijetiti da je Stari zavjet bio podvrgnut takvim iskrivljenjima da je značenje "Moj narod", koje je prvobitno imalo širu primjenu, kasnije postao ograničen samo na Jevreje, kao što čitamo u Ponovljenom zakonu, možete davati zajam na kamatu strancu, ali svom bratu ne smijete davati uz kamatu: *Strancu podaj na dobit, ali bratu svom nemoj davati na dobit, da bi te blagoslovio Gospod Bog tvoj u svemu što se prihvatiš rukom svojom u zemlji u koju ideš da je naslediš.* (Ponovljeni zakon, 23:20). Dakle, iz gornje rasprave je lako je izvući zaključak da islamski zakon nije jedini u zabrani kamate, druge monoteističke religije kao što su judaizam i kršćanstvo također su dale vrlo eksplicitne regulative o neopravdanosti i zabranjenosti lihvarstva i kamate. Iz razloga što je kamata zabranjena u ranim svetim spisima Jevanđelja i Tore, u mnogim evropskim zemljama još uvijek postoje zakoni o lihvarstvu koji se odnose na zabranu previsokih kamatnih stopa (Hassan i Lewis, 2004, str. 2-3).

ZAKLJUČAK

U doktrinama islamskih finansija, najosnovnija i najistaknutija karakteristika je zabrana kamate. Razlog za ovu zabranu koja je spomenuta u Kur'anu je izbjegavanje nepravde. Koncept islamskog bankarstva je mnogo širi i sveobuhvatniji od samog

sistema bankarstva i finansija. To je bankarski sistem koji pruža usluge zajednici zasnovanoj na vjeri i zasnovan je na principima šerijata koji ima jedinstvenu i istaknutu osobinu božanskog porijekla. Šerijatski zakon određuje strukturni okvir islamskog bankarskog sistema.

Principi islamskih finansija stavljaju veliki naglasak na uspostavljanje socijalne pravde i pravednu raspodjelu prihoda. Svaka finansijska, komercijalna, monetarna ili trgovačka transakcija koja nije u skladu sa ovim osnovnim principima Šerijata biće proglašena nevažećom. Ekskluzivni razlog zabrane kamate, obaveze zekata, iskorijenjivanja garera, zabrane mejsira i koncepta zakonite i poštene trgovine je postizanje cilja socijalne pravde i pravedne raspodjele bogatstva u društvu. Autentičnost proizvoda islamskog bankarstva u smislu poštivanja šerijata zavisi od ovih principa i do koje mjere islamske banke slijede ove principe u svom praktičnom poslovanju. Zabrana kamata nije samo vjerska nužnost, to je i ekonomski alat za stvaranje jednakih mogućnosti i smanjenje nejednakosti. Ova praksa pomaže u sprečavanju koncentracije bogatstva u rukama nekolicine ljudi i podržava preraspodjelu dobara na način koji koristi društvu u cjelini. Također, etička dimenzija islamskog bankarstva naglašava važnost odgovornog upravljanja resursima i osigurava usmjerenost gospodarskih aktivnosti prema općem dobru.

Ovaj rad naglašava da islamsko bankarstvo ne treba promatrati samo kao beskamatni sistem, već prije kao sastavni dio šire islamske ideologije. Islamske finansije također uključuju druge ključne elemente, kao što je zekat, koji osigurava preraspodjelu bogatstva, te naglasak na etičkim standardima u svim finansijskim transakcijama. To je ono što islamsko bankarstvo jasno razlikuje od drugih beskamatnih sistema, poput politike nulte kamate koja se ponekad primjenjuje u tradicionalnim ekonomijama, jer islamsko bankarstvo nije samo tehničko rješenje, već i ideološko rješenje koje se temelji na Božijoj riječi. Savremena globalna finansijska kriza dodatno je istaknula slabosti sistema utemeljenih na kamati, pri čemu islamsko bankarstvo nudi održivu alternativu. Islamske banke danas predstavljaju rastući sektor koji sve više privlači pažnju stručnjaka i investitora širom svijeta. Njihov model pokazuje kako se finansije mogu uskladiti s etičkim i društvenim vrijednostima, što je posebno važno u kontekstu rastućih globalnih izazova poput siromaštva, nejednakosti i klimatskih promjena. Iako islamsko bankarstvo predstavlja izazov globalnom finansijskom sistemu duboko ukorijenjenom u tradicionalnoj kapitalističkoj praksi, njegov sve veći utjecaj pokazuje da je moguće integritati etičke vrijednosti u modernu ekonomiju. Islamske banke diljem svijeta bilježe veliki rast i prihvaćanje, što ukazuje na potrebu daljnjeg istraživanja i prilagođavanja ovog modela različitim društvenim i ekonomskim kontekstima.

Na kraju, islamski ekonomski sistem nije samo skup finansijskih pravila, to je također holistički pristup ljudskom životu. On nas podsjeća na važnost usklađivanja ekonomskih ciljeva s moralnim načelima i težnje za pravednijim i skladnijim društvom. Kao takvi, islamsko bankarstvo i finansije mogu igrati ključnu ulogu u redefiniranju globalne ekonomske prakse i promicanju modela koji ljude i pravdu stavlja u središte ekonomske aktivnosti.

LITERATURA

1. Algaoud, L.M. i Lewis, Mervyn, K., (2001). *'Islamic Banking'*, Edward Elgar Publishing Limited UK
2. Ahmad, S.M., (1947). *'Economics Of Islam'*, Muhammad Ashraf, Lahore, Pakistan.
3. Al-Omar, F i Haq, M. A., (1996). *'Islamic Banking; Theory, Practice and Challenges'*, Oxford University Press, Karachi Z Books London & New Jersey.
4. Asutay, M., (2010). *'Islamic Banking and Finance and its Role in GCC-EU Relationship: Principles, Developments and the Bridge Role of Islamic Finance'*, published in *'The EU and the GCC: Challenges and Prospects under the Swedish EU Presidency'*, (Eds) Christian Koch and Leif Stenberg, Gulf Research Centre, Dubai, UAE.
5. Chapra, M. Umer, (2009). *'Global Islamic Financial Crisis, Can Islamic Finance Help?'*, *New Horizon*, January-March, 2009, Issue No.170
6. Chapra, M. Umer, (2000). *'The Future of Economics: An Islamic Perspective'* The Islamic Foundation, UK.
7. CII (Council of Islamic Ideology), (1983). *'Consolidated Recommendations on the Islamic Economic System'*, Islamabad, Pakistan.
8. Choudhry, M., (1998). *'Studies in Islamic Science and Polity'* Macmillan, London.
9. Hadzic, F., (2005). *Islamsko bankarstvo i ekonomski razvoj*, Ekonomski fakultet, Sarajevo.
10. Hassan i Lewis, (2004), *'Islamic Financing: An Introduction'* The European Journal of Management and Public Policy, V.3, No.1, ECPD.
11. Hamidullah, M. (1989). *Uvod u islam*, Sarajevo.
12. Iqbal, Z i Mirakhor, A., (2007). *'An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice'*, John Wiley & Sons.
13. Kahf, M. i Khan, T., (1992). *'Principles of Islamic Financing: A Survey'* Research Paper No. 16, IRTI, IDB, KSA.
14. Kurihara, K.K., (1959). *'The Keynesian Theory of Economic Development'*, Columbia University Press, NY.
15. Keynes, J.M., (1936). *'The General Theory of Employment, Interest and Money'*, Macmillan Cambridge University Press.
16. Marshall, A., (1890). *'Principles of Economics: an introductory volume'*, Rod Hay's, McMaster University, Canada.
17. Mawdudi, A.A., (1963). *'Islam awr Adl-e-Ijtma'i'* (Islam and Social Justice), Islamic Publications Lahore Pakistan.
18. Mawdudi, A.A., (1959). *'Islam Awr Jadid Ma'ashi Nazari'yya't'* (Islam and Modern Economic Principles), Islamic Publications Lahore Pakistan.
19. Oda, N. & Ueda, K., (2007). *'The Effects Of The Bank Of Japan's Zero Interest Rate Commitment And Quantitative Monetary Easing On The Yield Curve: A Macro-Finance Approach'*, *The Japanese Economic Review*, (Sep. 2007) Volume 58 Issue 3..
20. Ohliln, Bertil G., (1937). *'Some Notes on the Stockholm Theory of Savings and Investment: I and II'* *Economic Journal*, 1947, March.
21. Presley, J. i Sessions, J., (1994). *'Islamic Economics: The Emergence of New Paradigm'*, *Economic Journal*, Vol. 104.
22. Qutab, S., (1953). *'Social Justice in Islam'*, Révise Edition, 2000, Islamic Publications International, USA.

23. Qureshi, A.I., (1946). '*Islam And The Theory Of Interest*', Sh Muhammad Ashraf, Lahore.
24. Rahman, F., (1964). '*Riba and Interest*', Islamic Studies, V3 No1 March 1964, Karachi.
25. Saeed, A., (2001). '*Islamic Banking and Interest: A Study of the Prohibition of Riba and its Contemporary Interpretation*', E J Brill.
26. Sen, A., (1973). '*On Ignorance and Equal Distribution*', American Economic Review, Vol. 63(5), December, American Economic Association.
27. Senior, N. W., (1836). '*An Outline of the Science of Political Economy*', W. Clowes And Sons, Stamford Street, London.
28. Smolo, E., (2013). *Uvod u islamsku ekonomiju i finansije-teorija i praksa*. Sarajevo: Dobra knjiga.
29. Usmani, M., T. (2017). *Uvod u islamske finansije*, CNS, Sarajevo.
30. Samuelson, P., A. (1958). *An Exact Consumption-Loan Model of Interest with or without the Social Contrivance of Money*, The Journal of Political Economy, Vol. 66, No. 6.

SUMMARY

This text deals with the achievement of social justice through the prohibition of interest and usury, which represents a fundamental intention of Islamic law. While it is necessary to uphold other values, such as ethical norms, principles of halal and haram, etc., the central theme of this work is the discussion of the prohibition of interest. This paper also emphasizes the distinction between interest-free banking and the Islamic banking system. Namely, the interest-free system is not fundamentally Islamic, although it is interest-free, because in order to be treated as an Islamic system, it must be based on the categorical prohibition of interest. According to Islamic teachings, interest cannot be logically or morally justified because the passage of time alone cannot justify profit (waiting cannot be a source of profit, nor can time be possessed). The text explains that the prohibition of interest is one of the basic characteristics of Islamic law that leads to social justice by preventing the exploitation of vulnerable categories of society, economic equality, equal opportunities, etc. The prohibition of interest is categorical in Islam, it is based on God's word, not on human decision and understanding. The first fundamental principle is the principle of social justice - all other economic considerations are subordinated to the principles of social justice. This principle implies a fair distribution of wealth in the community (state), from which follows the obligation to help the poor, the prohibition of unfair exploitation of others, the obligation to achieve welfare and maximum employment in the community, and the obligation for individuals to contribute to this. It is a principle deeply rooted in Islamic philosophy and is invoked by all proponents of Islamic economics. Although this general principle is declaratively embedded in the constitutions, laws, and basic documents of many states and human communities, authors who advocate Islamic economics and social organization like to point out that Islam insists on this principle more than some other systems and applies it more consistently.